

Туманов Ігор Миколайович,

кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор кафедри «Інтер'єр та обладнання» Харківської державної академії дизайну і мистецтв

ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ: НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА – ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СЬОГОДЕННЯ

У роботі висвітлюється одна із характерних проблем підготовки сучасних фахівців, діяльність яких пов'язана з дисциплінами образотворчого мистецтва. На підставі аналізу навчального процесу напряму «Архітектура», спеціалізації «Ландшафтна архітектура», в НЛТУ України визначено чинники, які впливають на результати цієї підготовки й нівелюють усі сучасні теоретико-методологічні досягнення в цій сфері діяльності. Підкреслюється, що процес навчання здійснюється без урахування законів і закономірностей мистецтва та художньої творчості.

Ключові слова: навчально-творчий підхід, методологія навчання, закономірність, педагогічні умови, творчість, навчальна творчість, якість навчання.

Згідно із законом України «Про освіту» метою професійної освіти в Україні є «...забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями», які здатні вирішувати «...завдання збагачення інтелектуального, творчого і культурного потенціалу народу» [1].

В умовах сучасної України вирішення цих завдань із підготовки фахівців художньо-професійних спеціальностей набуває особливої актуальності.

Суть у тому, що сьогодні на розвиток вищої професійної освіти впливають чинники, про які раніше не могло бути й мови. Це і низький рівень підготовки абітурієнтів (чому сприяє прийом на комерційній основі навчання), і відносно мала кількість годин, відведених на спеціальні дисципліни, і низьке матеріальне забезпечення навчального процесу, і часто слабкий викладацький контингент. А головне, що особливо неприпустимо, – заробітчанство на абітурієнтах та студентах. Усе це не сприяє якості навчання, незважаючи на те, що на сьогодні підготовка фахівця зі спеціальних дисциплін – рисунку, живопису, скульптури – методично розроблена та науково обґрунтована.

У зв'язку з цим, **мета нашої статті** – повернути увагу громадськості до процесів, які відбуваються у вищій художньо-професійній освіті України, адже тільки загальними зусиллями можна виправити ситуацію, що складається в цій галузі.

Відомо, що система освіти у всі часи включає три компоненти: виховний, освітній і формуючий. Ці компоненти в комплексі зумовлюють рішення задач професійної підготовки фахівця, сприяють розвитку його особистості. Відставання або неухвага до якого-небудь з них веде до негативних наслідків.

Беручи до уваги те, що у мистецькій освіті найбільш вразливою є загально-мистецька підготовка, яка в першу

чергу визначається опануванням базових дисциплін, а це рисунок, живопис, скульптура, то будь-яке порушення гармонії взаємодії зазначених компонентів приводить до швидкого спаду якості всього процесу навчання. Підтверджуючи зазначене, наведемо один виразний приклад: підготовка фахівців за напрямом «Архітектура», спеціалізації «Ландшафтна архітектура», в НЛТУ України, що найбільш знайома автору.

У даному ВНЗ предмети рисунок, живопис, скульптура об'єднані в одну дисципліну «**Рисунок, живопис, скульптура**». Саме на цій підставі автор видав у 2010 р. навчальний посібник «Рисунок, живопис, скульптура: теоретико-методологічні основи комплексного навчання» («книга року»), який надавав можливості навчання цих дисциплін у комплексі, на високому фаховому рівні. Здавалося б, що саме у цьому ВНЗ повинні бути найвищі досягнення в опануванні мистецьких дисциплін, адже в названій роботі викладена теорія, призначення якої – сприяти гармонізації підготовки фахівця, причому ця теорія перевірена на практиці. Основа теорії – концепція застосування навчально-творчого підходу до виконання академічних завдань із зазначених дисциплін. Призначення підходу: стимулювати студентів вирішувати завдання свідомого застосування художньо-образних засобів під час створення зображень із виробленням власного ставлення до об'єкта зображення.

У процесі розробки концепції були визначені основні методологічні позиції запровадження навчання, а саме:

- ✓ єдність і взаємодія навчальних і творчих завдань із створення робіт з рисунку, живопису, скульптури;
- ✓ урахування закономірностей розвитку здібностей студентів у конкретних умовах навчального процесу;

✓ направленість формування інтелектуально-творчих якостей студентів відповідно до поставлених навчально-творчих завдань.

Були визначені **педагогічні умови** для реалізації вказаних методологічних позицій, а саме:

✓ зміст практичної роботи відповідає певному етапу навчально-творчої діяльності (визначення початкового рівня підготовки першокурсників є складовою умови, стартовою відміткою їхнього подальшого навчання й виховання);

✓ зростання творчого потенціалу студентів відбувається на основі вирішення проблемних ситуацій, які виникають у процесі виконання завдань (теоретичні знання та практичні уміння підвищуються з урахуванням взаємозв'язків різних видів діяльності);

✓ застосування методичних прийомів у процесі навчання, які забезпечують розвиток особистісних якостей студента під час виконання тих чи інших завдань.

Було доведено, що за дотримання зазначених педагогічних умов на всіх етапах навчання відбувається повноцінне формування професійних навичок зі створення зображення, які проявляються в єдності стильового рішення зображення, володінні арсеналом прийомів використання зображально-виражальних засобів, удосконаленні процесу створення навчально-творчої роботи. У процесі виконання завдань використовуються три основні змістовні значення зображень:

- зображення як один із засобів візуальної комунікації;
- зображення як вид творчості з властивими їй технічними засобами реалізації;
- зображення як одна з форм можливого прояву взаємовпливу, взаємодії та синтезу мистецтв.

Змістовна сутність поставлених завдань вирішується на основі спеціально розробленої навчальної програми з чітко визначеними етапами, а саме:

- ✓ виконання зображень за принципами об'ємно-просторової зображальності;
- ✓ виконання зображень за принципами декоративно-площинної зображальності;
- ✓ виконання зображень за принципами трансформації форми від візуально сприйманої до знака-символу з використанням образно-символічних і абстрактно-символічних рішень з можливістю синтезу площинності й просторовості.

На *першому етапі* зображення створюються відповідно до традиційних принципів об'ємно-просторової зображальності.

На *другому етапі* застосовуються трансформації форми від візуального її сприйняття до синтезу, тобто в поєднанні принципів об'ємно-просторової передачі зображення до використання принципів площинності та

просторовості з метою можливості реалізації різноманітних образних вирішень.

На *третьому етапі* застосовуються засоби і прийоми синтезу. З одного боку, виконуються зображення на основі шкали образних прийомів від типізації до фантастичних вирішень, з іншого — виконуються зображення відповідно до принципів створення так званих знаків-символів шкали пластичних трансформацій. Усі трансформації здійснюються за принципами закономірності «полярність якості», яка проявляється в усіх динамічних процесах у мистецтві й у світовій художній культурі в цілому [2].

Глибинною основою запровадження підходу, а звідси і методичних принципів навчання, є урахування виявлених і визначених автором у процесі наукових досліджень **законів** мистецтва й художньої творчості, а саме:

- закон реалізації нематеріальної ідеї в матеріальне, її втілення на основі використання відтворюючих засобів мистецтва, які обумовлюють виникнення як двовимірних, так і тривимірних мистецтв;

- закон потрібного сприйняття поверхні (простотої та складної) — як **площини** і як **умовного простору**, що зумовлює декоративно-площинні та об'ємно-просторові рішення зображень, і як **суми просторів**, що припускає можливість передачі часу й простору в межах однієї поверхні;

- закон зображальної умовності в мистецтві, що зумовлює створення зображень від знака-символу до ілюзорно-візуального їх сприйняття;

- закон співіснування двох принципів створення форми в мистецтві, що зумовлює творчі процеси, згідно з яким в одному випадку форма визначається змістом, в іншому — змістом є сама форма;

- закон трансформації засобів зображення в засоби створення, що зумовлює, з одного боку, об'ємну (тривимірну) матеріалізацію графічно зафіксованої ідеї, з іншого — можливість плавного переходу двовимірного зображення в тривимірне відповідно до шкали градацій, що виражає єство переходу в послідовності: мальоване зображення — рельєф — кругла (об'ємна) форма з можливістю прояву як в окремо взятій роботі, так і в різних, самостійних;

- закон просторового й часового взаємозв'язку, що визначає розвиток сюжету в часі й просторі на основі синтезу того й іншого, який диктує стилістику твору. Закон визначає можливість створення композицій, які характеризуються за просторово-часовими якістьми: одночасні-однопросторові; різночасні-однопросторові; одночасні-різнопросторові; різночасні-різнопросторові [3].

Виконання завдань здійснюється в наступній послідовності:

Перше. Виконуються роботи «класичного», тобто академічного, трактування форми за всіма правилами її побудови та об'ємно-просторового відображення з метою передачі об'єму та простору з чітким виявленням матеріальних якостей предметів зображення. Така постановка завдання сприяє вдосконаленню принципів об'ємно-просторового зображення природи, необхідного для відтворення візуально сприйманої дійсності.

Друге. Виконується зображення в рисунку, живопису і в скульптурі із застосуванням будь-якого виразного технічного прийому, наприклад: у рисунку – монотипія (чорно-біла або з кольоровими додатками), оригінальне штрихування, задування, будь-яка механічна фактура, відтворена за допомогою тампонування, тощо. Така постановка завдання сприяє виявленню можливостей того або іншого матеріалу, технічного прийому і художніх ефектів, які можуть виникнути під час їх використання.

Третє. Здійснюється виконання завдання з використанням оригінальних пластичних трансформацій форми (з можливою її деформацією), але при збереженні взаємного їх розташування в природі. Зображення голови – із збереженням характерних її особливостей. При цьому також використовуються різні технічні прийоми (не повторювані одним і тим же виконавцем). У даному випадку постановка завдання сприяє розвитку у виконавців свідомого використання якостей пластичної організації та інтерпретації форм на основі візуально сприйманої природи.

Четверте. Створюється замкнута композиція оригінального вирішення з технічним обіграванням зображальної поверхні. У цьому випадку предмети можна переставляти місцями, стилізувати із зміною (за необхідності) пропорцій тощо. Завдання виконують і в рисунку, і в живопису, і в скульптурі.

Така постановка завдання направлена на розвиток композиційних здібностей учнів, їх творчої фантазії. На переглядах виразність робіт у рисунку, живопису, скульптурі розглядаються з точки зору:

- > володіння технікою;
- > знахідки у виконанні окремих, але органічно пов'язаних з цілим елементів зображення;
- > оригінальності рішення всієї роботи (і образу, і композиції); отже, власного, своєрідного бачення у створенні зображення.

Поєднання різних підходів у вирішенні навчальних завдань дає можливість розглядати навчання **рисунка, живопису, скульптури** як єдиний і нерозривний навчально-творчий процес, направлений на активний розвиток творчих здібностей, професійне освоєння різноманітних прийомів і принципів відтворення наочного світу і отримання таким чином підготовки відповідно до вимог сьогодення. Теоретично і практично було доведено, що поєднання навчальних і творчих завдань у навчанні ми-

стецтва – реальний шлях до підготовки фахівця, який сприяє розвитку особистості, її персоніфікації, що є і повинно бути основною метою сучасного освітянського процесу.

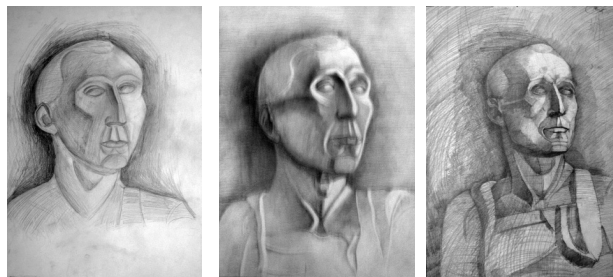
І ось тут ми змушені зазначити: незважаючи на те, що всі вищеописані умови й настанови були перевірені на практиці й результати цієї перевірки представлені у вигляді ілюстративного матеріалу названої роботи («Рисунок, живопис, скульптура: теоретико-методологічні основи комплексного навчання»), сьогодні ця теорія, а в цілому й концепція, не працюють. Суть у наступному: стартові вимоги знизились настільки, що важко повірити, що представлені нами нижче зразки робіт – це роботи студентів вищого навчального закладу.

Натурна постановка – «Голова класичної скульптури „Антіної“» – 6 робіт (загалом 24 роботи – відповідно до кількості зарахованих):

Мал. 1

А ось роботи студентів старших курсів (рисунок – третього, рельєф – четвертого), виконані під керівництвом, як вважається, «провідних» викладачів:

Мал. 2

Скептики можуть запитати «А як треба?» А треба приблизно так, як показано в зазначеному посібнику. Ось декілька прикладів з нього на мал. 3.

Безумовно, у зазначеному є свій нюанс. Ілюстративний матеріал посібника підбирався тоді, коли не могло бути і мови про низький рівень підготовки абітурієнтів. У вищий навчальний заклад вступали люди, які мали за плечима навчання в середньому закладі мистецького профілю. Про прийом на комерційній основі не мали поняття. Заробітчанство на абітурієнтах та студентах вважалося кримінальним злочином. Наведені ж нами зразки — це кращі роботи людей, які пройшли базову підготовку до вступу у вищий навчальний заклад за методикою, яка на сьогодні хоч і відома будь-якому викладачеві, але через вказані причини не виконується.

Висновки. У всі часи вважалося, що людина, яка обирає мистецьку діяльність, це творча особистість. Потреба творити закладена в неї самою природою. Завдання школи в усі часи полягають у тому, щоб розвивати цю природну потребу. Сучасна професійна підготовка тим і повинна відрізнятися від підготовки минулого, що людина, яка навчається мистецтва, за період навчання може (і повинна) освоїти цілий комплекс зображальних принципів і прийомів, які знадобляться (або можуть

знадобитися) їй у подальшій творчій діяльності. Школа у зв'язку з цим повинна навчити вміло користуватися будь-яким зображальним принципом (або прийомом), розвинути вміння точно передбачати ефект від використання кожного з них.

Базуватися це вміння повинно на знанні законів та закономірностей мистецтва та художньої творчості. Реалізація цих законів та настанов у процесі навчання можлива лише за умови подолання суспільством вищезазначених негативних чинників. А попит на професіоналів був, є і буде завжди.

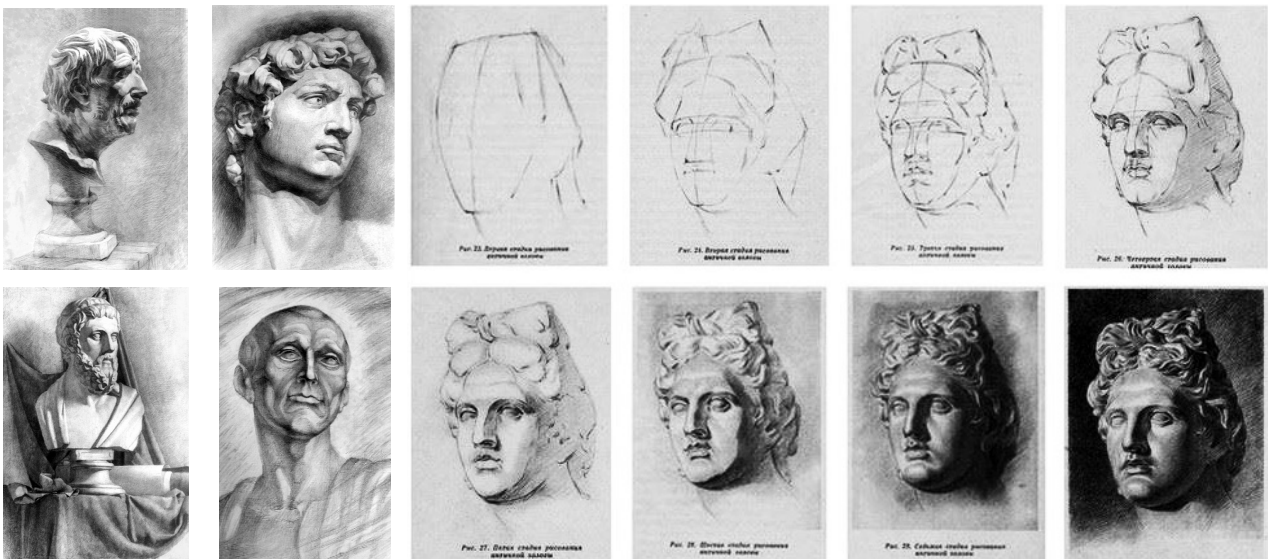
СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Освіту» № 1060-XII, із змінами від 19.12.2006 року.
2. Взаимодействие и синтез искусств. — Л. : Наука, 1978. — 269 с.
3. Туманов І. М. Рисунок, живопись, скульптура: теоретико-методологические основы комплексного обучения. — Львов : Аверс, 2010. — 496 с.

REFERENCES

1. Law of Ukraine «On Education» (December 19, 2006).
2. Vzaimodeistvie i sintez iskusstv [Interrelation and synthesis of arts]. (1978). Leningrad: Nauka.
3. Tumanov, I. M. (2010). *Rysunok, zhivopys, skulptura: teoretyko-metodolohichni osnovy kompleksnoho navchannia* [Drawing, painting, sculpture: Theoretical and methodological foundations of comprehensive learning]. Lviv: Avers.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2015 р.

Мал.3